

РЕЦЕНЗІЯ

доцента кафедри статистики та економічного аналізу
Національного університету біоресурсів і природокористування України,
кандидата економічних наук, доцента **КУЦЬ Тетяни Валеріївни**
на дисертацію **ЧМІЛЬ Алли Сергіївни** на тему:
**«Розвиток ринку продукції бджільництва України
в умовах глобальних викликів»**,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 051 «Економіка»

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Виробництво та споживання меду в нашій країні має давні традиції, і нині, бджільництво є важливою галуззю сільськогосподарського виробництва. В Україні ринок продукції бджільництва динамічно розвивається, а мед став суттєвою статтею українського аграрного експорту. Водночас, в сучасних умовах на ринку продукції бджільництва існує ряд проблем, розв'язання яких потребує значних змін у галузі. Актуальною залишається проблема фальсифікації натурального меду, що є загрозою для репутації української продукції та може призвести до зменшення обсягів його продажу. Дана ситуація обумовлена сконцентрованістю виробництва у незареєстрованих, невеликих домогосподарствах, неефективність контролю якості меду на внутрішньому ринку та відсутність його за використанням агрохімікатів і пестицидів, відсутність інвестицій у маркетинг й імідж українського меду, недостатнє впровадження нових технологій у бджільництві тощо.

Інформаційне забезпечення суб'єктів господарської діяльності та представників різних органів управління про поточну кон'юнктуру і прогноз пропозиції, попиту, а також тенденції цінової ситуації на ринку продукції бджільництва допомагає оволодіти ситуацією на ринку, сприяє прийняттю оптимальних рішень щодо її виробництва та збуту, що, в свою чергу, дає можливість знижувати фінансові ризики.

Таким чином, аналіз ринку продукції бджільництва дає змогу виявити його динаміку, основні проблеми і тенденції з урахуванням викликів функціонування економіки після пандемії COVID-19, а також спрогнозувати подальший розвиток ринку за умов негативного впливу повномасштабного воєнного вторгнення росії.

У зв'язку із зазначеним вище, питання, яким присвячена дисертація Алли Чміль щодо дослідження стану, особливостей функціонування та перспектив українського ринку продукції бджільництва в умовах глобалізаційних процесів і реалізації євроінтеграційних прагнень України, є сучасними та актуальними.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і пропозицій дисертації, їх достовірність та новизна. Авторкою роботи обґрунтовано та вирішено наступні завдання: досліджено трактування понять «ринок», «аграрний ринок» та обґрунтовано поняття «ринок продукції бджільництва»; виділено історико-економічні аспекти становлення та етапи

розвитку бджільництва в Україні; проаналізовано особливості функціонування ринку продукції бджільництва з урахуванням об'єктивних закономірностей та специфічних особливостей галузі бджільництва в сучасних умовах; сформовано методичні підходи до прогнозування показників аграрного ринку в цілому та ринку продукції бджільництва на основі економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD; проведено комплексну оцінку сучасного стану галузі бджільництва та механізму її регулювання; здійснено аналіз показників кон'юнктури світового та українського ринків продукції бджільництва та експортного потенціалу меду в цілому та в розрізі окремих країн; розроблено концептуальні засади розвитку ринку продукції бджільництва на основі прогнозу основних параметрів формування попиту і пропозиції.

Чміль Аллою запропоновано авторську концепцію методологічних підходів побудови нового сектору бджільництва в моделі AGMEMOD; у дисертації використано динамічну економетричну модель часткової рівноваги AGMEMOD для обґрунтування сценаріїв розвитку ринку продукції бджільництва з врахуванням поточної світової економічної ситуації, особливостей функціонування економіки під час пандемії COVID-19, а також при повномасштабній російській війні. Отриманий результат дозволяє прогнозувати, планувати і моделювати результати впливу політичних чи економічних рішень на дану галузь народного господарства у майбутньому.

В цілому, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і авторських пропозицій дисертації, їх достовірність та новизна є таким, що відповідають встановленим вимогам.

Мета дисертаційного дослідження полягає у обґрунтуванні теоретико-методичних засад та розробленні практичних рекомендацій щодо оцінки сучасного стану і прогнозування розвитку ринку продукції бджільництва в Україні в умовах глобальних викликів за ймовірними сценаріями на період до 2030 року, з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD, що дозволяє підвищити ефективність прийняття управлінських рішень і сприяє досягненню цілей державної аграрної політики.

Структура дисертації дозволила авторці повною мірою охопити предмет дисертаційного дослідження. Справляє позитивне враження джерельна база роботи, що свідчить про системне й ґрунтовне опрацювання проблеми, високий рівень наукової підготовки авторки та її наукову зрілість.

Дисертація Алли Чміль складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків (після кожного розділу та наприкінці дисертації), списку використаних джерел та додатків.

У першому теоретичному розділі «**Теоретико-методичні засади розвитку ринку продукції бджільництва**» детально розглянуто теоретичні підходи до визначення сутності ринку аграрної продукції та обґрунтовано власне трактування поняття «ринку продукції

бджільництва», як систему економічних відносин у процесі виробництва, обігу та розподілу харчової продукції галузі та сировини для промислової переробки, а також надання послуг із запилення сільськогосподарських культур, а також апітерапії.

Детально проаналізовано історико-економічні аспекти розвитку бджільництва в Україні та встановлено, що пріоритетним завданням галузі бджільництва є забезпечення продовольчої безпеки держави через виконання нею екологічної, економічної та соціокультурної функції.

В роботі доведено, що для розвитку ринку продукції бджільництва вкрай важливим завданням є його сегментація на окремі цільові ринкові ніші. До переваг даного підходу розвитку ринку віднесено: відсутність великих інвестицій та низький рівень ризиків, швидка адаптація до змін попиту та вподобань споживачів продукції бджільництва тощо. При цьому авторкою запропоновано при формулюванні поняття «ринку продукції бджільництва» враховувати особливості організації і функціонування галузі бджільництва.

Проаналізовано сучасні методичні підходи до моделювання та прогнозування ринків аграрної продукції та охарактеризовано моделі ринкової рівноваги, які за обсягом значно ширші, ніж економетричні та математичні моделі, та містять поведінкові реакції агрегованих економічних показників на коливання цін. За результатами дослідження обґрунтовано доцільність використання динамічної економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD, її переваги, зокрема можливість створити й додати в модель сектор бджільництва та розробити прогнози розвитку ринку продукції бджільництва в умовах глобальних викликів сучасності.

У другому розділі «**Аналіз стану та факторів впливу на ринок продукції бджільництва України**» авторкою висвітлено особливості функціонування вітчизняного та світового ринків продукції бджільництва. Насамперед, розглянуто суб'єктів ринку продукції бджільництва, їх функції та характеристики.

Досліджено засади нормативно-правового забезпечення регулювання основних бізнес-процесів на ринку продукції бджільництва України. Проаналізовано тенденції функціонування світового ринку меду; висвітлено роль сучасних програмних заходів з розвитку бджільництва та основні інструменти підтримки галузі в країнах ЄС.

Наведені організаційно-економічні засади виробництва меду в Україні та фактори впливу на ринок. Дослідження свідчать, що протягом останнього десятиріччя український ринок меду переважно збалансований: рівень загального попиту на мед покривається внутрішнім виробництвом і достатнім рівнем перехідних залишків. В Україні мед здебільшого виробляється господарствами населення, що обумовлює певні складнощі оцінювання реальної ємності ринку через певну його тінізацію. Посилення конкурентоспроможності продукції бджільництва пропонується за рахунок налагодження

нових торговельних партнерств, каналів збуту; удосконалення маркетингу продукції на міжнародних ринках; подальший розвиток інфраструктури, стимулювання підтримки молодих фермерів та стартапів у галузі, навчання та розвиток кадрів.

В роботі зазначено негативний вплив російської війни на розвиток ринку продукції бджільництва, оскільки відбулося скорочення сировинної бази галузі, було втрачено частину пасік, бджолиних сімей, порушено канали реалізації, тощо.

У третьому розділі **«Прогнозування та моделювання розвитку ринку продукції бджільництва України на основі економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD в умовах глобальних викликів»** розглянуто концептуальні підходи щодо розвитку ринку продукції бджільництва України з урахуванням викликів функціонування економіки у умовах пандемії COVID-19 та за умов повномасштабного воєнного вторгнення росії.

Зазначено, що однією з важливих концептуальних засад є підтримка сталого розвитку українського бджільництва (ефективне використання природних ресурсів, збереження біорізноманіття та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище); до інших концептуальних засад віднесено: підвищення якості та безпеки бджільницької продукції через впровадження сучасних технологій у її виробництво; розроблення ефективної системи маркетингу для підтримки конкурентоспроможності продукції бджільництва на ринку.

Відповідно до запропонованих концептуальних підходів розвитку ринку, які мають забезпечувати баланс між екологічними, соціальними та економічними засадами його функціонування, було розроблено дерево стратегічних цілей розвитку вітчизняного ринку продукції бджільництва в Україні.

Визначено пріоритетні сценарії моделювання ринку продукції бджільництва за допомогою економетричної моделі AGMEMOD: «Базовий», «COVID-19» та «Державна підтримка»; проаналізовано наслідки змін та вплив агрополітичних рішень на виробництво, імпорту, експорт, споживання, ціни, переробку, а також на кількість бджолиних колоній та їх продуктивність з виробництва меду до 2030 року.

Запропоновано пропозиції щодо подальшого розвитку ринку продукції бджільництва на основі розробленої багатофакторної економетричної моделі та отриманих результатів в ході моделювання та прогнозування для оцінки впливу на сектор економічних та політичних чинників в умовах глобальних викликів.

Завершується дисертація цілісними, логічними, обґрунтованими та розгорнутими висновками, у яких здійснено комплексний аналіз наукових праць та чинного законодавства, що визначають стратегічні пріоритети розвитку ринку продукції бджільництва на перспективу.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання полягає у тому, що вони мають як науково-теоретичний, так й практичний інтерес і можуть бути використані у: науково-дослідній сфері – у якості основи щодо подальших наукових розробок із досліджуваної проблематики, а також у вдосконаленні прогнозування та моделювання розвитку ринку продукції бджільництва України.

Остаточні формулювання у дисертації (основні положення), що виносяться на захист, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, загальні висновки показують, що дисертація Алли Чміль спрямована на теоретико-методичне і практичне розв'язання важливих наукових завдань у сфері дослідження функціонування ринку продукції бджільництва України в сучасних умовах. Авторкою дисертації представлено новий підхід до дослідження ринку продукції бджільництва України та обґрунтування прогнозів розвитку ринку з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD в умовах глобальних викликів.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні наукові результати дисертації було опубліковано у 14 наукових працях, з яких стаття у науковому виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Scopus, 5 статей у наукових фахових виданнях України, 2 статті в інших наукових виданнях та 3 тези наукових доповідей. Матеріал дисертаційного дослідження було апробовано при підготовці двох аналітичних звітів та при підготовці методичних рекомендацій. Зазначені публікації повною мірою висвітлюють основні наукові положення та висновки дисертаційного дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування.

Питання для дискусійного обговорення та недоліки дисертації щодо її змісту та оформлення. У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних результатів дисертації, слід звернути увагу на деякі дискусійні положення і окремі недоліки, серед яких необхідно відмітити такі:

1. Матеріал першого розділу роботи щодо теоретико-методичних засад розвитку ринку продукції бджільництва у п. 1.2 «Історико-економічні аспекти розвитку бджільництва в Україні» слід було доповнити оглядом публікацій українських вчених з особливостей становлення, розвитку та тенденцій ринку продукції бджільництва України, з урахуванням кон'юнктури світового ринку меду (с. 40).

2. У п. 2.2 «Аналіз світового ринку продукції бджільництва» не достатньо висвітлено огляд законодавчого регулювання з боку можливості адаптації українського законодавства та державних стандартів до норм Європейського Союзу (с. 88);

3. В умовах зміщення споживчих вподобань після пандемії коронавірусу в бік натуральних та лікувальних продуктів є важливим дослідження саме ринку органічного меду та можливості його експорту на ринки ЄС. Це питання недостатньо висвітлене в роботі. Яка Ваша думка щодо цього питання?

Водночас викладені зауваження істотно не впливають на здобутки роботи, які є новими, актуальними, обґрунтованими та носять переважно дискусійний характер.

Загальний висновок. Загальний аналіз роботи свідчить про самостійність і цілісність проведеного дослідження, його актуальність і науковий рівень, теоретичне й практичне значення. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в роботі, достатньо повно викладені в опублікованих здобувачкою наукових публікаціях. У дисертаційному дослідженні Алли Чміль відсутні порушення академічної доброчесності.

Дисертація на тему: «Розвиток ринку продукції бджільництва України в умовах глобальних викликів» відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 23 березня 2016 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 283 від 03.04.2019 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.) і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами, внесеними згідно з постановами Кабінету Міністрів України № 341 від 21.03.2022 р. та № 502 від 19.05.2023 р.), а її авторка Алла Чміль заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент
Доцент кафедри статистики та економічного аналізу
Національного університету біоресурсів
і природокористування України,
кандидат економічних наук,
доцент

Тетяна КУЦЬ